

UDK: 821.163.42.09-32
316.75(497.11)"19"
323.1(=112.2)(497.113)
94(=112.2)(282.243.7.043)"19"

IZMEĐU PORODIČNIH SEĆANJA I KULTURNOG PAMĆENJA: PODUNAVSKE ŠVABE ZA VREME DRUGOG SVETSKOG RATA I NAKON TOGA (ANALIZA IZABRANIH SAVREMENIH ROMANA)

Liza Marija Haibl¹
Institut za slavistiku
Univerzitet u Gracu

Apstrakt:

Ovaj rad tematizuje povezanost uspomena sa identitetom, i to na primeru etničke manjine Podunavskih Švaba na području Jugoslavije. Nakon što se decenijama ćutalo, pre nekoliko godina počelo je zanimanje za njihovu sudbinu, što se oslikalo i u književnosti pojedinih regija. U ovom kontekstu mogu se pronaći i izabrana dela: Zavičaj, zaborav (2010) Ludwiga Bauera, Rod (2013) Miljenka Jergovića i Doba mjedi (2015) Slobodana Šnajdera. Usled spleta određenih istorijskih okolnosti, prvenstveno za vreme Drugog svetskog rata, identitet Podunavskih Švaba postaje vrlo kompleksan. Osnovni cilj analize predstavlja diskusija o modelima identiteta raspravljenim u romanima u okvi-

ru aktuelnih istraživanja o pamćenju. Uglavnom se koriste koncept „*mémoire collective*“ francuskog sociologa Morisa Albvaks (Maurice Halbwachs) i koncept komunikativnog i kulturnog pamćenja postuliran u radovima nemačkog naučnika Jana Asmana. Originalan doprinos rada jeste u prikazu toga kako sećanje stoji u bliskom odnosu s identitetima likova izabranih dela. Autofiktivni romani skreću pažnju na razlike između kulturnog pamćenja nakon 1945. godine i sećanja koja žive u porodicama. Ove nesuglasice utiču na identitet likova.

Ključne reči: Podunavske Švabe, kolektivno pamćenje, sećanje, identitet, Drugi svetski rat, Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija (SFRJ)

UVOD: ISTORIJSKI PREGLED O PODUNAVSKIM ŠVABAMA NA PODRUČJU BIVŠE JUGOSLAVIJE

Krajem XVII veka pobedom Habzburgovaca nad Osmanlijama celo Podunavlje postaje deo Habzburške monarhije. Novostečeno područje bilo je devastirano i trebalo ga je ponovno naseliti. U četiri glavne akcije do kraja XVIII veka izaslanici cara vrbovali su oko 150.000 nemačkih kolonista za preseljenje (Böhm 2009, 69–70). Njihov put Dunavom takozvanim ulmskim kutijama bio je naporan i opasan. Većina se naselila u mađarskom delu monarhije: u Banatu, Bačkoj i Baranji; a manji deo u Hrvatskoj, Slavoniji i Sremu (Geiger, Jurković 1993, 24–25).²

Dok su za vreme Dunavske monarhije imali mnoge privilegije, posle pada Monarhije životne okolnosti su se pogoršale, prvenstveno u Vojvodi-

2 I u drugim područjima bivše Jugoslavije naselili su se Nemci, ali oni nisu došli tokom jednog od glavnog talasa: u Bosni i Hercegovini živio je mali broj Nemaca, oni su se naselili tek nakon okupacije 1878. godine (Böhm 2009, 71–72). U Sloveniji, naprotiv, Nemci su se naselili već u XIV stoljeću (Geiger, Jurković 1993, 24–25), odnosno čak i već u X stoljeću (Böhm 2009, 71–72).

ni. Njihovo područje sada je bilo podeljeno na tri države: Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca, Rumuniju i Mađarsku. Najveći deo Podunavskih Švaba živeo je u Bačkoj i Banatu, centar je bio Novi Sad. Drugi centar formiran je oko Osijeka. Pogoršana situacija za vreme Kraljevine SHS uticala je na mnoga područja života (obrazovanje, poslovni svet, učešće u politici, ograničena upotreba nemačkog maternjeg jezika itd.). Kao posledica osnovan je takozvani „Kulturbund“, u kojem verovatno leži osnova za stvaranje političke stranke „Partei der Deutschen“ dve godine kasnije, 1922. godine. Stranka, doduše, tokom svoje aktivnosti nije mogla da postigne značajna poboljšanja za Podunavske Švabe, te se proglašavanjem Kraljevine Jugoslavije završio partijski sistem (Janjetović 2013, 164–165). Ipak, stranka je igrala značajnu ulogu jer je prema Janjetoviću (2013, 170–182) bila od velike važnosti za osnivanje skupine takozvanih Obnovitelja. Diskriminacija koju su pretrpeli u Kraljevini SHS i Kraljevini Jugoslaviji verovatno je olakšala prodiranje fašističkih ideja iz Nemačke. Novi pokret bio je popularan posebno kod mladih. Premda se u većini izvora ne pretpostavlja da su Podunavske Švabe podupirale fašističku ideologiju, Obnovitelji su ipak dobijali sve veću potporu. Iz toga je proizlazilo to da im je kasnije pripisivana kolektivna saradnja s Hitlerom. Slučajevi saradnje sigurno su postojali, ali ne u kolektivnoj meri. Među stanovništvom, svakako, prevladala je slika o Podunavskim Švabama kao „Hitlerovoj 5. koloni“, dok podunavskošvapski istoričari negiraju špijunske aktivnosti (Geiger, Jurković 1993, 47). Situacija se razlikovala u zavisnosti od regije: dok se kod hrvatske inteligencije mogla raspoznati simpatija, u Srbiji je rasla mržnja protiv svega nemačkog (Böhm 2009, 319–320).

Muškarci sposobni za vojsku nalazili su se u nezavidnoj situaciji, jer su morali braniti Jugoslaviju od nemačkih trupa, a istovremeno je Šučstafel među njima proveo tajne regrutacije (Böhm 2009, 334–335). Pre bombardovanja Beograda Vafen-SS uspešno je regrutovao one koji su trenutno radili u Nemačkom rajhu. Situacija je postala fatalna kad su ti isti bili pozvani i u Vojsku Jugoslavije. Poznata gorska divizija „Princ Eugen“ uglavnom se sasto-

jala od muškaraca regrutovanih onda kada su nemačke trupe stigle u njihova područja (Janko 1982, 207–210). Istoričari smatraju da je regrutacija uvek bila prisilna (Janjetović 2006, 229, Geiger, Jurković 1993, 48). Šnajder u svom romanu koristi izraz „silovoljci“.

Nakon raspada Kraljevine Jugoslavije 1941. godine ova područja ponovno su se našla pod novim vlastima: novonastala Nezavisna Država Hrvatska obuhvala je Slavoniju, Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu i Srem, sa centrom u Osijeku. Srbija je bila pod nemačkom vojnom upravom i nakon razbijanja Vojvodine samo zapadni Banat ostao je deo Srbije. Njihova se situacija tokom ovog perioda poboljšala, prvenstveno u Hrvatskoj i u Banatu. Doduše, loša strana bila je ta što su početkom rata sa Sovjetskim Savezom morali izvršavati vojnu službu, što je dovelo do pogoršanja odnosa sa jugoslovenskim susedima (Janjetović 2006, 230–233). U Hrvatskoj su uglavnom podupirali novonastalu NDH (Böhm 2009, 342), pa su mnogi s nemačkim korenima došli na važne pozicije, te iskoristili novostečenu moć.

Krajem 1944. godine počele su evakuacije 90.000 civilnih lica iz Hrvatske i kasnije iz srpskog Banata (Calicu 2020, 190). Evakuacija nije uvek bila svojevolljna, nego su je SS i uprava etničke grupe često prisilno sprovodili (Geiger, Jurković 1993, 51–52). Sa onima koji su ostali obračunavali su se novi komunistički moćnici, jer su ih kolektivno smatrali narodnim neprijateljima. Mnogi su bili dovedeni u logore, proterani ili razvlašćeni, dok im je imovina konfiskovana (Calic 2020, 190–191). Neki su svojevolljno napustili domovinu, jer ih tu više ništa nije zadržavalo. U oktobru 1945. godine dogodila su se tajna proterivanja (Ristović 2007, 327, Calic 2020, 193). U 1948. godini logori su se ukinuli, ali su ljudi još tri godine bili primorani da rade pod istim uslovima kao pre (Janjetović 2007, 416–417). Situacija se promenila početkom 1950. godine, ali i nakon toga život je bio težak, te su mnogi napustili zemlju. Prokle (2008, 19) govori o 70.000 do 75.000 osoba u narednih 10 godina. Godine 1961. od 500.000 Podunavskih Švaba u zemlji je ostalo samo 20.000 (Calic 2020, 194).

Pod novim komunističkom režimom glavni ratni zločinci izvedeni su pred lice pravde, a mnogi su bili likvidirani bez suđenja (Calic 2020, 205). Pojedine Podunavske Švabe nisu bile pozvane na odgovornost za svoje zločine. Umesto toga, kolektivna optužba dominirala je javnim mnjenjem. Krajem 80-ih godina demokratizacija i pluralizacija političkih okolnosti (Richembergh 2012, 205–206) omogućile su objavljivanje književnih dela o sudbini Podunavskih Švaba. Iako pod teškim uslovima, ovo otvaranje bilo je značajno, jer period od 40 godina za kolektivno sećanje označava prag epohe („Epochenschwelle“) (Assmann 1991, 339. i 2013, 51) u okviru kojeg predmetna sećanja moraju preći iz biografskog u kulturno pamćenje kako se ne bi izgubila.

ANALIZA IZABRANIH ROMANA

Ludwig Bauer, Miljenko Jergović i Slobodan Šnajder, koji imaju podunavskošvapske korene, dobili su brojne nagrade za izabrana autofiktivna književna dela, što potvrđuje njihovu društvenu percepciju kao i relevantnost tematike³. Dela ispituju preovladavajući narativ o Podunavskim Švabama kao kolektivnim saradnicima Hitlera u korist diferenciranja slike, kako će još biti prikazano.

Protagonist u knjizi *Zavičaj, zaborav*⁴ suočen je s lažnim identitetom: misli da mu je ime Lukijan Pavlović, ali zapravo je Ludwig Bauer, čiji su roditelji bili Podunavske Švabe.⁵ Nakon njihove smrti usvojio ga je partizan

3 Drugi savremeni romani, koji se bave ovom tematikom, na primer su: *Unterstadt* hrvatske autorke Ivane Šojat (2013), *Sporedna ulica* srpskog autora Draga Bugarčića (2006), *Majčina ruka* Igora Marojevića (2011), takođe iz Srbije.

4 U daljem tekstu skraćen „Zz“, a roman *Doba mjedi* skraćen je u *Dm*, *Stublerovi*, *jedan porodični roman* u *Sjpr*.

5 U daljem tekstu Lukijan/Ludwig, odnosno skraćeno L/L.

Milan Pavlović, iz osećaja krivice, jer je u ratu ubio Lukijanovog/Ludvigovog biološkog oca. Kad je odrastao, postavlja sebi pitanje o vlastitoj nacionalnoj i kulturnoj pripadnosti. U potrazi za svojim identitetom L/L odlazi u zavičaj. U inostranstvu je stalno u dodiru sa strancima i upoznaje različite oblike nemačkog identiteta.

U *Stublerovima*, jedan porodični roman, kako se zove prvi deo romana *Rod*, pripovedač priča o svojoj porodici, počevši od čukundede Martina Skedela, Slovenca, koji se oženio Italijankom iz Udina. Fokus priče, međutim, leži na njegovom zetu, Karlu Stubleru, koji je pradedu pripovedača. Bio je Nemač iz rumunskog Banata, a kasnije se s porodicom preselio u Bosnu. Sin mu je poginuo boreći se na strani Nemaca protiv partizana, ali ne iz uverenja, već iz razloga što je njegova majka mislila da su kod Nemaca veće šanse za preživljavanje – kobna greška. Polazeći od porodice Stubler, predstavljeni su višeslojni modeli identiteta.

U *Dobi mjedi* pripovedač se približava svom podunavskošvapskom ocu, Đuki Kempfu, rekonstrukcijom njegove biografije. Život mu je snažno oblikovan istorijskim okolnostima XX veka. Da bi preživeo rat, menjao je pripadnost kao što kameleon menja svoju boju, instinktivno. Bio je stacioniran u Poljskoj, ali je onda dezertirao. Uхватili su ga sovjetski oficiri, te je s njima napadao vojne transportere. Njegov ratni put je kontradiktoran, ali tako je preživio. Nakon rata oženio se partizankom i preselio se u Zagreb.

Navedeni diskursi identiteta stoje u uskoj vezi s individualnim sećanjima i kolektivnim pamćenjem (detaljno o narativnim strategijama za prikaz sećanja i pamćenja u izabranim romanima vidi Haibl, 2020). Nakon rata se u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (SFRJ) izgradilo socijalističko društvo, zasnovano na kolektivno podeljenom narativu o narodnooslobodilačkoj borbi Jugoslavije. Oko 150.000 naoružanih osoba učestvovalo je u partizanskoj borbi početkom 1943. godine (Calić 2020, 149), ali sećanje na to usidrilo se u svesti većine stanovništva. To se može objasniti teorijom francuskog sociologa Morisa Albvaksa (Maurice Halb-

wachs), prema kojoj se u pamćenju prihvati ne samo ono što se nije lično doživelo već i ono što se samo iskomuniciralo. Albvaks je u prvoj polovini XX veka konstatovao važnost zajedničkih uspomena za povezanost jedne socijalne grupe. Oblikovao je pojam „*mémoire collective*“, pod kojim je razumeo socijalno pamćenje jedne grupe, stabilizovano komunikativnom razmenom (Halbwachs 1985, 50). Polazište njegove teorije oblikuju socijalni referentni okviri („*cadres sociaux*“) (Halbwachs 1985, 121), koje smatra obaveznim za individualno pamćenje. Nova (komunistička) orijentacija zemlje, utemeljena na pobedi partizana, mogla bi se posmatrati kao takav okvir. Albvaks zaključuje da društvo uvek ima tendenciju da zaboravi ono što razdvaja grupu. Tvrdi da ono čega se jedna grupa seća uvek zavisi od različitih faktora i uglavnom podleže određenim svrhama (Halbwachs 1985, 382).

Kolektivnim pamćenjem intenzivno se bavi i nemački naučnik Jan Assmann. Dok kod Albvaksa zaista jedan kolektiv⁶ predstavlja subjekt pamćenja, za Jana Asmana (2013, 36) to je uvek pojedinac, doduše, uvek zavisao od referentnih okvira koje je definisao Albvaks. Razlikuje dva oblika kolektivnog pamćenja: komunikativno i kulturno (Assmann 2013, 45). Komunikativno pamćenje je vezano za svakodnevno pamćenje, koje je socijalno posredovano i povezano s grupom. Slično je onome što je Albvaks definisao kao *mémoire collective*. Karakterišu ga ograničeni vremenski horizont od 80 do 100 godina (tri do četiri generacije) i veza s nedavnom prošlošću. Individualno pamćenje stvara se u komunikaciji s drugima i baza leži u zajedničkoj prošlosti grupe. Svaki čovek pripada različitim grupama i stoga učestvuje u nekoliko kolektivnih identiteta i pamćenja (Assmann 1988, 10–11). U izabranim romanima likovi su učestvovali u kolektivnim pamćenjima čiji su sadržaji bili kontradiktorni. Kod Lukijana/Ludwiga (Zz) situacija je dodatno zaoštrena jer odrasta u porodici partizana, koja mu prećutkuje izvorno podunavskošvapsko poreklo. U detinjstvu, međutim, poreklo prodire na površinu kroz neobjašnjiva sećanja, koja ne može da uvrsti u sliku svog na-

vodnog identiteta. Seća se rođene majke, znanja nemačkog jezika i vremena u logoru. Za porodicu Stubler (*Sjpr*) smrt člana porodice u neprijateljskoj nemačkoj uniformi predstavlja međugeneracijsku traumu koju ne mogu da dele sa drugima. Sin-pripovedač u romanu *Dm* želi da prikaze oca izvan svih stereotipa i da ga oslobodi od kolektivne krivice Podunavskih Švaba. Svaka kolektivna pripadnost bila je opasna za njega, zbog čega se uvek protivio bilo kom kolektivnom svrstavanju. Sećanja komunicirana u ovim porodicama uglavnom se razlikuju od onih komuniciranih u drugim grupama (prijatelji, dalji rođaci i sl.). Posebno se razlikuju od kolektivnih sećanja na kojima je izgrađena nova socijalistička država, a koja su deo kulturnog pamćenja.

Za razliku od komunikativnog pamćenja, kulturno pamćenje je oblikovano i ceremonijalizovano (Assmann 2013, 58). Sličnost je u tome što oba oblika pamćenja koriste zajedničko znanje kako bi se kod jedne grupe mogla utemeljiti zajednička svest i kako bi se ovim znanjem obnovio identitet (Assmann 1988, 11–12). Na ovaj način pamćenje može formirati identitet i na kolektivnom nivou. Godišnje proslave imaju za cilj da stabilizuju pamćenje jedne grupe. Inscenirane proslave, ceremonije, kao i rituali, karakterišu pripadanje jednoj grupi i predstavljaju deo kulturnog pamćenja. Socijalni identitet se uz njihovu pomoć osigurava i nastavlja (Assmann 1991, 343). Pobeda partizana je ono što Assmann (2013, 52) naziva „figurama sećanja“ („Erinnerungsfiguren“). One su fiksne tačke u kulturnom pamćenju i predstavljaju kulturalno oblikovane slike sećanja kojima se društvo obavezuje. U SFRJ su se ubrzo po završetku rata održavale velike proslave povodom Titovog rođendana (Calic 2020, 198). Negovanje zajedničkih sećanja posredovalo je kolektivno znanje o zajedničkoj prošlosti i stabilizovalo kolektivni identitet. Praznici, rituali i obredi su, kao na primer zakletva koju su davali mali pioniri, igrali važnu ulogu. Oni su preneli znanje relevantno za identitet i trebalo je da ojačaju osećaj zajedništva (Calic 2020, 278). Lukijanov/Ludwigova (Zz) situacija, međutim, bila je mnogo složenija: odrastao je u veri da je od rođenja bio deo socijalističkog društva, dok nije primetio da nije tako. Kao dete nazvao je sebe Lukijan

Pavlović Obrva na osnovu imenovanja kod partizana i pisao je pisma o svojoj ljubavi prema Titu. Učešće u kolektivnom pamćenju pokazalo mu je da je deo grupe, dok je kasnije osećaj bledeo. Kompleksnost njegovog identiteta najbolje predstavlja slika iz detinstva, koje se više puta sećao (Bauer 2013, 13, 42): zajedno sa svojom majkom stoji na prozoru i posmatra Diviziju „Princ Eugen“, koja se povlači nazad. Ova slika nije jednostavno binarna, jer istovremeno posreduje i njihovu pripadnost i isključenje: s jedne strane L/L i njegova majka imaju nemačke korene i koriste isti jezik kao vojnici, s druge strane oni ne moraju da beže, bar ne u ovom trenutku. Kao odrastao L/L se osećao rastrgano između svog nemačkog biološkog porekla i jugoslovenskog sociološkog vaspitanja. Slično sećanje ima i sin Duke Kempfa u romanu *Dm*. Seća se kako je zajedno sa svojom majkom iz stana posmatrao kako je jugoslovenska vojska krenula prema Trstu. Za razliku od Lukijana/Ludwiga, on ne posmatra gubitnike nego pobednike. Partizani su 1. maja 1945. godine ušli u Trst (dan pre saveznika, čime ih je Tito razljutio, Calic 2020, 183). Perspektiva je slična u oba sećanja: istorijski događaj posmatran je iz zatvorenog, privatnog, navodno sigurnog doma kroz prozor u javni prostor ulice.

Za učešće u kolektivnom identitetu nije bilo nikakvih preduslova (kao na primer poreklo, obrazovanje, etnička ili nacionalna pripadnost) osim komunističke odnosno socijalističke ideologije. Taj pristup odgovora konceptu o kolektivnom identitetu Alaide Asman, jer ona kaže (2011, 189) da mi-identitet nema nikakvih povezanosti sa individualnim poreklom, već se više oblikuje učenjem, učešćem u obredima i identifikacijom. Najvažnije je da se članovi mogu identifikovati sa slikom kolektivnog mi-identiteta. Zanimljiva je misao da su oba modela identiteta pod kulturnim uticajem i jedina razlika leži u tome da kolektivni identitet nema fizičke forme (Assmann 2013, 132). Baza mi-identiteta je funkcionalno pamćenje („Funktionsgedächtnis“) (Assmann 2011, 188). Uz to postoji i drugo pamćenje, koje se čuva („Speicher-gedächtnis“) i koje nije relevantno za identitet jer je pasivno u pozadini. Po potrebi, određeni sadržaj menja se iz pasivnog u aktivno pamćenje (Assmann

1999, 133–137). Oba su deo kulturnog pamćenja društva. Aktivno funkcionalno pamćenje uključuje ono što je trenutno relevantno za identitet grupe, te zahteva stalnu aktualizaciju (Assmann 2011, 188). Selekcija je značajan element u *Dobi mjedi* jer tri narativne perspektive stavljaju pitanje mehanizma komunikativnog i kulturnog pamćenja, kao i aktivnog i pasivnog pamćenja. Svaka perspektiva – lična, dokumentarna i mistična (detaljnije o narativnim perspektivama vidi Haibl 2020, 102–110) – predstavlja jedan mogući način sećanja, i u svakoj se pojavljuje proces selekcije. Sinteze nema na nivou romana nego je prepuštena apstraktnom čitaocu. Ne čini se da apstraktni autor preferira ili nameće jedno određeno tumačenje. Pored toga, perspektive ne protivreče jedna drugoj, već se dopunjuju.

U Jergovićevom romanu (*Sjpr*) sećanje se dešava svesno i motivisano jer se radi o namernoj rekonstrukciji prošlih događaja. U fokusu je mi-identitet porodice Stubler (a u širem smislu i kolektivni identitet Južnih Slovena), koji pripovedač nastoji da konstruiše. Obično se u funkcionalno pamćenje ubraja samo ono što jača identitet grupe, a sve drugo ostaje u pasivnom pamćenju dok se ne aktivira. Ali ovde pripovedač pokušava da probije ove granice uključivanjem u svoju priču i neprijatne događaje poput smrti rođaka u nemačkoj uniformi, kao i nizu drugih događaja o kojima je porodica dugo ćutala.

Prosleđivanje i oblik kulturnog pamćenja uvek stoje pod kontrolom. To je bitno imati u vidu, jer Alaida Asman (1999, 62–63) ističe da je rekonstrukcija identiteta (bilo da je identitet pojedinca ili grupe) uvek vezana za rekonstrukciju pamćenja. U totalitarnom režimu na početku SFRJ sve ono što nije od koristi za stvaranje „diktature proletarijata“ (Calic 2020, 201) bilo je zabranjeno i, dakle, treba zaboraviti. U novonastaloj državi nije bilo prostora za druge narative. Komunistički moćnici preduzeli su stroge mere protiv svega što se nije uklapalo u njihovu ideologiju. To doživljavaju i protagonisti izabranih romana, koji zbog navedenih istorijskih okolnosti, te životnih odnosno ratnih puteva ne mogu podeliti narativ o pobedi nad

Vermahtom. L/L (Zz) konačno saznaje celu istinu o svom poreklu: biološki roditelji nisu bili partizani nego Podunavske Švabe, dakle neprijatelji, što je bilo opšte mišljenje⁷. Čak Đuka Kempf, (*Dm*) koji je nakon dezertiranja iz Vermahta nenaoružan i u civilu lutao Poljskom, oseća se isključen iz narativa. Sovjetski oficiri izdali su mu čak dokument, takozvanu bumašku, kojom je potvrđeno da se borio za „pravi cilj“. Međutim, to mu ništa ne pomaže jer nakon razlaza Tita i Staljina i bumaška postaje opasna za njega i mora i dalje da strahuje zbog svog podunavskošvapskog porekla. Ceo život nije pripadao nijednom kolektivu, bar ne iz uverenja. Nakon rata ostaje sam sa svojim sećanjima. Iako nije učinio ništa loše, svoja ratna iskustva ne može podeliti ni sa suprugom, partizankom, od samog početka.

Lukijanova/Ludwigova (Zz) kriza identiteta upravo počinje onda kada više ne uspeva da zaboravi svoje poreklo. Za stabilni identitet pod određenim okolnostima isto tako je važno da se nešto zaboravi kao i da se nečega treba sećati (Assmann 1999, 66). Naravno, niko ne može uticati na ono što će zaboraviti niti propisati ono što netko drugi treba da zaboravi. Ipak, postoji mogućnost da se može na to uticati. Postupak koji je koristan zaboravu jeste prećutkivanje. U Zz ćuti se o traumatičnim događajima za vreme Drugog svetskog rata. To se ne tiče samo priče Lukijanovog/Ludwigovog porekla nego i Milanovog i Milinog ratnog iskustva. Mila je bila sa četnicima pre nego što je bila u šumi kod partizana. Partizan Milan oženio se njome da bi je zaštitio od daljih seksualnih napada, koje je pretrpela i kod četnika i kod partizana. Zbog ovog iskustva postaje alkoholičarka. Dok bi Milan želeo da sve potisne, Mila prekida ćutanje s nekoliko nagoveštaja o Lukijanovom/ Ludwigovom pravom poreklu. Roman *Dm* u jednoj sporednoj liniji tematizuje Alchajmerovu bolest majke Vere. Kao i Mila (Zz), Vera je partizanka, oblikovana ratnim iskustvima. Dok Mila pomaže da se istina malo po malo otkriva (iako su njene metode veoma upitne, jednom čak ima seksualni odnos sa usvojenim sinom), Vera želi da zaboravi. Uvek je veoma

⁷ Izuzetak su bili samo oni koji su se aktivno borili uz partizane, kao takozvani telmanovci, koji su predstavljali samo manjinu među Podunavskim Švabama (Calic 2020, 190). Od 1943. godine borili su se protiv Hitlera. Njihova vojna jedinica sastojala se od podunavskošvapskih partizana iz Slavonskog Broda i okoline (Geiger, Jurković 1993, 48–49).

zatvorena i retko priča o prošlosti. O internaciji u logor Stara Gradiška priča samo pojedinačne događaje. Bez emocije njena priča zvuči kao izveštavanje. Njen način pripovedanja skoro je dokumentaran (Šnajder 2015, 92) – verovatno radi samozaštite, kao vid obrambenog mehanizma. Mnogo je zaboravila, kao na primer egzekuciju muškarca koji je bio odgovoran za njen odlazak u logor. Za razliku od njenog muža Đuke, koji dobro pamti te scene. S obzirom na novo-nastali nacionalizam, njena Alchajmerova bolest može se opisati kao jedan oblik samozaštite, jer Vera na taj način ne primećuje propadanje socijalističkog sistema, odnosno njenog pogleda na svet. Hansen-Kokoruš (2018, 187–188) Verinu Alchajmerovu bolest naziva čak milošću odnosno strategijom, a Asman definiše sedam oblika zaborava, od kojih je dva ocenila kao pozitivna: konstruktivni zaborav i terapijski zaborav (Assmann 2017, 68). Nekoliko puta se pominju rupe u Đukinom sećanju na rat, na primer zaboravio je (ili prećutkuje) kako su on i njegova jedinica prošli nakon povratka iz jevrejskog geta. Takođe, ne zna od koga je dobio englesku vojničku majicu. Pripovedač se u *Sjpr*, međutim, suprotstavlja ćutanju i zaboravu u porodici time što obelodanjuje tabu događaje u porodici; želja za diskusijom sigurno se tiče i istorije uopšteno. Ćutanje i zaborav su sredstva te generacije u rukovanju s traumatičnim iskustvima, a aktivno se tek sledeća generacija bavi ratnim događajima. Da li je obrada događaja moguća zaboravom i ćutanjem, čini se upitnim na prvi pogled. Ipak, opširnija analiza činova zaborava u romanima bio bi drugi zanimljiv pristup analizi.

Književna dela kritično reflektiraju institucionalizovani sadržaj kulturnog pamćenja Socijalističke Jugoslavije. Komunikativna pamćenja porodica Bauer, Stubler i Kempf pružaju alternativne priče, koje dopunjuju i delomično revidiraju vladajući narativ. Ove nesuglasice stoje u uskoj vezi sa identitetom likova.

Primarna literatura

Bauer, L. 2010. *Zavičaj, zaborav*. Zagreb: Fraktura.

Jergović, M. 2013. *Rod*. Zagreb: Fraktura.

Šnajder, S. 2018. *Doba mjedi*. Zagreb: Tim press. 3. dopunjeno izdanje

Sekundarna literatura

Assmann, A. 2017. *Formen des Vergessens*. Göttingen: Wallstein. (= Historische Geisteswissenschaften. Frankfurter Vorträge; 9). 3. Auflage.

Assmann, A. 2011. *Einführung in die Kulturwissenschaft. Grundbegriffe, Themen, Fragestellungen*. Berlin: Erich Schmidt (= Grundlagen der Anglistik und Amerikanistik; 27). 3. neu bearbeitete Auflage.

Assmann, A. 1999. *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*. München: C. H. Beck.

Assmann, J. 2013. *Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*. München: C. H. Beck. 7. Auflage

Assmann, J. 1991. „Die Katastrophe des Vergessens. Das Deuteronomium als Paradigma kultureller Mnemotechnik.“ U *Mnemosyne. Formen und Funktionen der kulturellen Erinnerung*, uredili Assmann, A., Harth, D., 337–355. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch.

Assmann, J. 1988. „Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität.“ U *Kultur und Gedächtnis*, uredili Assmann J., Hölscher T., 9–19. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Böhm, J. 2009. *Die Deutsche Volksgruppe in Jugoslawien 1918-1941. Innen-und Außenpolitik als Symptome des Verhältnisses zwischen deutscher Minderheit und jugoslawischer Regierung*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Calic, M. 2020. *Tito. Der ewige Partisan. Eine Biographie*. München: C.H. Beck (=Diktatoren des 20. Jahrhunderts)

- Geiger, V. 1997. *Nestanak folksdojčera*. Zagreb: Nova stvarnost.
- Geiger, V., Jurković, I. 1993. Što se dogodilo s Folksdojčerima? Sudbina Nijemaca u bivšoj Jugoslaviji. Zagreb: Njemačka narodnosna zajednica.
- Haibl, L. 2020. *Identität in Bruchstücken – Donauschwaben in Kroatien. Erinnerung und Gedächtnis in ausgewählten Werken von Ludwig Bauer, Slobodan Šnajder und Miljenko Jergović*. Hamburg: Dr. Kovač (= Grazer Studien zur Slawistik; 12).
- Halbwachs, M. 1985. *Das Gedächtnis und seine sozialen Bedingungen*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Hansen-Kokoruš, R. 2018. „Der Fremde in der Heimat.“ *Wiener Slawistischer Almanach*, 81: 183–197.
- Janjetović, Z. 2013. „Die Partei der Deutschen im 'Königreich der Serben, Kroaten und Slowenen' – Strategie und Praxis.“ U *Politische Strategien nationaler Minderheiten in der Zwischenkriegszeit*, uredili Beer, M., Dyroff, S., 159–182. München: Oldenbourg. (= Buchreihe der Kommission für Geschichte und Kultur der Deutschen in Südosteuropa; 42).
- Janjetović, Z. 2007. „Die Vertreibung der volksdeutschen und der ungarischen Bevölkerung der Vojvodina am Ende des Zweiten Weltkriegs.“ U *Zwangsmigrationen im mittleren und östlichen Europa. Völkerrecht – Konzeptionen – Praxis (1938–1950)*, uredili Melville, R., Pešek, J., Scharf, C., 407–420. Mainz: Philipp von Zabern.
- Janjetović, Z. 2006. „Die Donauschwaben in der Vojvodina und der Nationalsozialismus.“ U *Der Einfluss von Faschismus und Nationalsozialismus auf Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa*, uredili Hausleitner, M., Roth, H., 219–235. München: IKGS. (= Wissenschaftliche Reihe (Geschichte und Zeitgeschichte); 107).
- Landsmannschaft der Donauschwaben aus Jugoslawien. 1993. *Weißbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Erlebnisberichte 1944–1948*, uredilo Arbeitskreis Dokumentation et al. München: Donauschwäbisches Archiv. (= Beiträge zur donauschwäbischen Volks- und Heimatforschung; III)
- Prokle, H. 2008. *Der Weg der deutschen Minderheit Jugoslawiens nach Auflösung der Lager 1948*. München: Verlag der Donauschwäbischen Kulturstiftung. (=Beiträge zur donauschwäbischen Volks-und Heimatforschung; III)

- Richembergh, G. 2012. „Ludwig Bauer – hrvatski književnik u podunavsko-švapskom kulturnom krugu.“ *Književna republika* 04-05-06: 204–207.
- Ristović, M. 2007. „Zwangsmigrationen in den Territorien Jugoslawiens im Zweiten Weltkrieg: Pläne, Realisierungen, Improvisationen, Folgen.“ U *Zwangsmigrationen im mittleren und östlichen Europa. Völkerrecht – Konzeptionen – Praxis (1938–1950)* uredili Melville, R., Pešek, J., Scharf, C. Mainz: Philipp von Zabern.

DANUBE SWABIANS. BETWEEN FAMILIES’ REMEMBRANCE AND CULTURAL MEMORY. (AN ANALYSIS OF SELECTED CONTEMPORARY LITERATURE)

Abstract:

The history of Danube Swabians located in the territory of the former Yugoslavia goes back to the 18th century and ends after the Second World War with the displacement of the majority of their descendants. During these times their life circumstances changed multiple times. The original contribution of the paper is found in the analysis of Danube Swabians identities and their connection with recollection and remembrance in three contemporary literal works: Zavičaj, zaborav (Ludwig Bauer, 2010), Rod (Miljenko Jergović, 2013) and Doba mjedi (Slobodan Šnajder, 2015). All three look into a matter that questions the own national and cultural sense of belonging. The identity models are complex and cannot be reduced to nation state wise and ethnical classification. Individual remembrance and collective memory take a big part in coping with their identities. Memories that were communicated within the families after the Second World War differed from those memories that found their way into the cultu-

ral memory after 1945. The alternative stories complete and revise prevailed narratives of Danube Swabians as Hitler's collective collaborators. The problem with these persons' identity crisis partly leads back to this difference.

Key words: Danube Swabians, collective memory, memory, Second World War, Socialist Federal Republic of Yugoslavia